

מאוהל הנוודים לארמון הקיסר

מטוס קטן של חברת התעופה המונגולית שייט מעל מדבר גובי (Gobi) בדרכו מבייג'ין (Beijing) בירת סין אל אולאן בטור (Ulan Bator), בירת מונגוליה. מבעד לחלון נשקפו קרעי עננים, מתחתנו נפרשו מרחבים צחיחים למחצה, ואני חשבתי על הדברים שאמרה לי בחורה סינית ששוחחתי עמה בשדה התעופה לפני ההמראה. היא פערה את פיה בתדהמה למשמע יעד הנסיעה שלי. "מונגוליה? אבל אין שם כלום! זו ארץ פרימיטיבית לגמרי. בשביל מה אתה נוסע לשם?", ניסתה להבין בעודה מיטיבה סיכה בשערה החלק. "מה הבירה של מונגוליה?", שאלה פתאום וחשפה את בורותה בנוגע לשכנה מצפון ואת תפיסתה המסורתית של סין כמרכז שאין בלתו.

הטיסה בין שתי ערי הבירה אינה רק מעבר בין מדינות, אני יודע. היא גם חציית קו גבול ברור שעור־דנו נמתח בין שתי חברות אנושיות שונות – זו הנור־דית וזו החקלאית. חברת נוודים תלויה למחייתה בעשב העולה וצומח מדי אביב. הנוודים הולכים עם עדריהם בעקבות צמיחתם של הגבעולים הירוקים. לעומתם חברה שחיה באזור שיש בו כמות משקעים מספקת יכולה לעבד את האדמה, להוציא לחם או אורז מן הארץ ולחיות על תוצרתה החקלאית. המ־אבק הקמאי בין שתי החברות האלה חוזר עד ימיהם של קין והבל. מקורותינו בחרו בנקודת מבט שביכרה את הצד של הרועה, הבל, שחיייו חיי נדודים, ואילו את קין, עובד האדמה, הציגו כמי שמנחתו מוקעת וכמי שאלוהים זנחו. את אותו רעיון ממש אפשר למצוא אצל הבדואים, שבשבילם המילה "פלאח" היא קללה.

ההבדל האדיר בין שתי ערי הבירה מורגש מיד עם הנחיתה במונגוליה. מסלול הנחיתה הסדוק הוא רמז לבאות. רוב הכבישים בעיר רצופים מהמורות, ומחוץ לעיר רוב רובן של הדרכים אינם סלולות כלל, והנסיעה ממקום למקום אינה קלה. כיצד שלטו במאות ה־13 וה־14 החאנים הגדולים על שטח שה־שתרע ממזרח אירופה ועד קוריאה ויפן, אני תוהה.

לגי'נגיס חאן, שליט מונגולי קשוח וסגפן שהטיל אימה על אירופה ואסיה, היה נכד: קובלאי חאן. כשקובלאי ירש את השלטון הוא העדיף חיי פאר ותענוגות בארמון בסין על פני אוהל הנוודים העממי שהיה הסמל של סבו. הוא אירח את מרקו פולו, הוסיף זהב לאריגים וקישט אפילו את סמלי הכוח המקומיים – הדרקונים. כל זה לא גרם לסינים המעודנים לחבב אותו, את שלטונו ואת עמו

כתב: יותם יעקבסון

ציילומים: Courtesy of the Metropolitan Museum of Art

↑ המאבק בין הדרקון והנמר, בציור מתקופת שושלת סונג הדרומית (1127-1279). קובלאי חאן התקנא בתרבות הסינית המעודנת
ג קובלאי חאן בציור מתקופת שושלת יואן. השליט הלא סיני הראשון שכבש את סין
→ על צנצנת החרסיונה מתקופת שושלת יואן חרותה הכתובת "יין מובחר בניחוח מעודן". המכסה מעוצב בצורת עלי לוטוס, מוטיב נפוץ בתקופת שושלת יואן, שמקורו במסורות הודיות קדומות

מה סבא ג'ינגיס היה אומר?

שלושים ושלוש פעמים צמח וקמל העשב בע" רבות מונגוליה מאז מותו של ג'ינגיס חאן בשנת 1227 ועד עלייתו לשלטון של קובלאי חאן, נכדו, בשנת 1260. לצד אותה מחזוריות נצחית של עונות השנה, המכוננת הן את חיי הנוודים והן את חייהם של יושבי ארץ המזרע, התחוללו שינויים רבים במהלך אותה תקופה. הסב טמוצ'ין (זה היה שמו בתחילה), שבעקבות שורה של רפורמות מזהירות ליכד את השבטים המונגוליים כולם ובשנת 1206 הוכר כחאן העליון ונטל לעצמו את התואר ג'ינגיס חאן (במונגולית "שליט העולם"), נותר נווד בנשמתו עד יום מותו. אף שקבע לעצמו עיר בירה, קראקורום (Karakorum), הוא הוסיף להתרפק על חיי הנדודים, על הפשטות ועל הצנעה המאפיינים את עמי הערבה. "השמים הנצחיים מאסו בגאווה היתרה ובחפצי המותרות והגיגונים של סין. אני בא מהערבה הצפונית. אני לובש את אותם הבגדים ואוכל את אותו המזון שלובשים ואוכלים רועי העדרים ומגדלי הסוסים. אנו, כל המונגולים, מעלים את אותם הקורבנות ומתחלקים ברכושנו", כתב באחד ממכתביו. מה היה אומר סבא ג'ינגיס הדגול אילו ראה את נכדו, קובלאי חאן, עוטה בגדי משי ויושב על כס מבושם אי שם בלבה של סין?

קובלאי חאן היה השליט החמישי של האימפריה המונגולית. הוא שלט עליה מאז מות אחיו מונגקה חאן בשנת 1259 ועד מותו שלו בשנת 1294. בשנות שלטונו הראשונות נאלץ להילחם באח אחר, אריק-בוקה, שהומלך לפניו על ידי המועצה העליונה של השבטים מפני שהיה בבירה וניהל את העניינים בעוד קובלאי נעדר במסעות כיבושים. במהלך הקרבות השתלט קובלאי על קראקורום, עיר הבירה שייסד ג'ינגיס חאן, ושבה התבצר אחיו, וחולל בה הרס רב.

בשנת 1271 העתיק קובלאי את הבירה המונגולית מערבות מונגוליה דרומה אל ארץ המזרע, אל העיר צ'ונגדו (Zhongdu), בירת שושלת צ'ין, ששכנה במרכז העיר בייג'ין של ימינו. את עיר הבירה החדשה שלו הוא כינה דא-דו (Da-du, "בירה גדולה"). ההחלטה להעתיק את הבירה דרומה נבעה מרצונו של קובלאי לשלוט מנקודה דרומית יותר, שאפשרה לו להימצא קרוב לחזית הדרומית ולחזית המזרחית של ממלכתו, וסיפקה לו קרבה יחסית למקום שיש בו מוצא לים, שיקול בעל חשיבות, שכן בימיו נשלחו לגיונות דרך הים לעבר אינדונזיה. אבל החלטתו של קובלאי חאן לא נבעה רק מטעמי נוחות צבאית, אלא גם ממשיכתו העזה אל התרבות הסינית.

כבר בשנת 1242, עוד קודם שהיה לחאן, הזמין אליו קובלאי לקראקורום את הנזיר הבודהיסטי

↑ גביע זהב מתקופת שושלת יואן. המונגולים שילבו זהב כמעט בכל פריטי אפסל בודהה מתקופת שושלת יואן. התסרוקת המחודדת, תווי הפנים והלבוש החשוף מקורם בהודו, ואילו מבנה הגפיים והקישוטים על הברד ועל השטיח מקורם בסין
← ייצוגים של בודההאיסטווה אוולוקיטסווארה, ישות מוארת המגלמת את חמלתו של בודהה, בתנוחת ישיבה זו, התפתחו בסין במאה ה-10 ונפוצו עד מהרה במזרח אסיה

↑ קערה מאבן ירקן ועליה מגולפות ישויות טאואיסטיות בנות אלמוות. בחצרו של קובלאי חאן הסתופפו יחד בני דתות שונות

כדי להקל על גביית המסים ועל נידום מרחבי האי־מפריה לאוצר החאן הומצאו בימיו שטרות כסף שהחליפו את המטבעות ומטילי המתכת.

בחצר החאן הסתופפו יחד בודהיסטים, טאואיסטים, מניכאים, הינדואים, מוסלמים ונוצרים מזרמים שונים. גם סוחרים הגיעו אל חצרו של החאן, ובין השאר שהו בה הוונציאנים מרקו פולו, אביו ודודו. מרקו פולו פגש את קובלאי חאן במעון הקיץ שלו בשנגדו. בביוגרפיה של מרקו פולו, כפי שנכתבה על ידי ג'קופו ד'אקווי, מסופר כי לאחר שמרקו פולו כרע ברך לפני החאן, מיהר הלה לבקש שיקום וקיבל אותו בסבר פנים יפות. ארמונו של קובלאי חאן בדאידו מתואר בביוגרפיה של מרקו פולו כ"ארמון הגדול ביותר שנראה אי־פעם", ובו גרמי מדרגות משיש בוהק, תקרות גבוהות המבהיקות בשלל צבעים וקירות מצופים זהב וכסף המעוטרים בדוגמאות של עופות ודרקונים ובסצנות קרב. הוא מתאר חדר אוכל שבו יכולים לסעוד ששת אלפים איש, חדרי אוצר עצומים והרמון של פילגשים.

תכופות נערכו בארמון משתאות, מספר מרקו פולו בזיכרונותיו, ובמהלכם ישב קובלאי חאן במי־קום גבוה בהרבה מכל היתר, ואילו רוב המשתתפים ישבו על שטיחים שנפרשו על הרצפה – נוהל טקסי השונה מדרכו של ג'ינגיס חאן. המשקה הוגש תחילה לקיסר, וכשזה לגם ממנו ניגנו כל הנגנים יחדיו ברוב טקס. לדבריו של מרקו פולו, הוא למד את שפת המונגולים ואת מנהגיהם, והחאן אהב אותו כל כך עד שהטיל עליו משימות מטעמו, בעיקר בתחומי המסחר. כשהחליט מרקו פולו לחזור לאירופה בשנת 1292, לאחר ששהה במזרח 17 שנה, לא רצה קובלאי חאן, שכבר היה בא בימים, לאפשר לו לעזוב. באותו

האיון, ולימים הידק את קשריו עם נזירים בודהיסטים אחרים שעסקו בלימודי פילוסופיה, מדע, מתמטיקה, אמנות וקליגרפיה. בשנת 1253 השתכן בחצרו הנזיר צ'וגייל פהגפה ממסדר הסקיאפה (Sakyapa) הבודהיסטי, שהיה באותם ימים המסדר החזק ביותר בטיבט. הנזיר, שלמסדרו ניתנה הסמכות לשלוט בטיבט ולנהל אותה מטעם השלטון המרכזי, היה לפטרונו הדתי של קובלאי חאן, וזה בתורו ערב לביטחונה של טיבט. הבודהיזם נהיה לדת המדינה (עוד על היחסים הפוליטיים, הצבאיים והרוחניים שנקמו מאז ועד ימינו בין סין לטיבט ראו "מסע אחר" 200, מאי 2008).

עם העתקת הבירה לסין הכריז קובלאי חאן על הקמת שושלת יואן. הוא נטל לעצמו את התואר קיסר סין, והעניק לסבו את הכינוי טאי־צו (Taizu), "האב המייסד". עכשיו ישב הקיסר במרכז ארמון קבע מפואר, לבוש כסיני ועסוק בגינוני חצר רבים ששאל מהסינים.

ונציאני בחצר הקיסר

קובלאי חאן היה השליט הלא סיני הראשון שכבש את סין. סין, שהתהדרה בהיותה "הממלכה המרכזית", שהחשיבה את עצמה לערש התרבות העולמית וראתה בכל הזרים ברברים, נאנקה עכשיו ודאבה. זה היה היפוך יוצרות חסר תקדים. בן הערבה הברברי שלט עתה מארמון הקבע בדאידו או מארמון הקיץ בשנגדו (Shàngdū) על ההמון הסיני המתורבת והמבועת. אבל תקופת שלטונו היתה שיא שלא היה כדוגמתו במיזוג התרבותי של אסיה. בימיו היו נתיבי הסחר פתוחים ובטוחים יחסית, ונעו בהם סוחרים, אנשי רוח, נוסעים ומיסיונרים.

מונגולי בניו יורק

שתי תערוכות על שושלת יואן המונגולית מוצגות במוזיאון מטרופוליטן בניו יורק.

התערוכה "עולמו של קובלאי חאן: אמנות סינית בתקופת שושלת יואן" (The World of Kubilai Khan: Chinese Art in the Yuan Dynasty) נוסקת באמנויות ובסגנונות החדשים שהתפתחו בסין בתקופת שושלת יואן ומציגה ציורים, פסלים, אריגים ועוד, שמקצתם הושאלו ממוזיאונים ברחבי העולם.

התערוכה "המהפכה של שושלת יואן: אמנות וחילוף שושלות" (The Yuan Revolution: Art and Dynastic Change) מתמקדת בשינויים שחלו באמנות הציור, ומציגה ציורים ויצירות קליגרפיה מאוסף המוזיאון.

איפה: Metropolitan Museum, 1000 Fifth Avenue at 82nd St., N.Y.

מתי: עד 2 בינואר 2011 ("המהפכה של שושלת יואן" עד 9 בינואר 2011)

פתוח: א', ג', ד' 9:30-17:30, ו' ושב 9:30-21:00, יום ב' סגור

מחיר: 20 דולר למבוגר, ילד עד גיל 12 ללא תשלום

טלפון: 1-212-5357710

אינטרנט: www.metmuseum.org

הזמן התאלמן השליט המונגולי פרס, אָרְגוֹן, וביקש מקובלאי חאן שימצא לו נערה מונגולית מתאימה. מרקו פולו נבחר להוביל אותה לפרס במסע ארוך, לא ישיר, דרך תחנות שונות באינדונזיה ובהודו. כעבור שנתיים, כאשר הגיעה סוף־סוף אנייתם לפרס, נודע להם על מותו של קובלאי חאן. החוקרים חלוקים בדעותיהם באשר לאמיתות מסעו של מרקו פולו לסין, אבל הספקנים צריכים להתמודד עם לוח הזהב שמרקו פולו קיבל במתנה מהחאן הגדול, והתגלגל איתו לאירופה.

מביאים זוהר מהערבות

קובלאי חאן אהב אמנות, ואמנים מכל רחבי אסיה ואף מאירופה הוזמנו לבתי המלאכה הרבים שהוקמו בסין. העירוב הדתי והתרבותי הענף באימפריה הביא להתפתחות אמנותית ואומנותית יוצאת דופן שנמשכה בכל תקופת שלטונה של שושלת יואן בסין, תקופה של כמעט מאה שנה. הפולשים המונגולים אמנם העריצו במיוחד את האמנות הסינית המעודנת, אבל שושלת יואן הפגינה פתיחות תרבותית ודתית יוצאת דופן, וחדירתם של מוטיבים רעיוניים ואמנותיים רבים מרחבי האימפריה המורגולית – שהשתרעה בשיאה על שטחים נרחבים באסיה ובאירופה – היתה בלתי נמנעת.

גם אם המונגולים קיוו שהשימוש בסגנון הסיני המאופק יעניק לשלטונם לגיטימציה, הרי שהם עצמם נטו לסגנון ראוותני יותר ולא נמנעו מלבטא אותו. אפשר לומר ששילבו זהב כמעט בכל פריט, מתכשיטים וכלים ועד אריגים ובגדים. בימים אלה מתקיימת במוזיאון מטרופוליטן בניו יורק תערוכה של חפצי פאר מחצרותיהם של קובלאי חאן ומשכיבו, ובה אפשר לראות את הסגנון של שושלת יואן (ראו מסגרת בעמוד 66).

בגדים ואריגים היו האמצעי הטוב ביותר של המונגולים הנוודים־למחצה להפגין את כוחם ואת עושרם. אולי המפורסמים שבהם הם אריגי הזהב, משי ארוג בחוטי זהב שארגו אומנים שהמונגולים הביאו ממרכז אסיה וממזרח איראן. אחד האביזרים החשובים ביותר בבגדיהם של אנשי שושלת יואן היה החגורה, וגם היא שימשה בדרך כלל להפגין עושר וזוהר והיתה עשויה ממתכות יקרות ומעוטרת באבזמים שבהם שובצו אבנים יקרות.

באריגים ובחפצי האמנות שיצרו אומנים סינים לאלטיה המונגולית שולבו סמלים של שליטה וכוח. הדרקון ועוף החול, למשל, ביטאו כוח קוסמי וארצי, חוכמה וחיי נצח. אלא שבגרסה המונגולית היה הדרקון פתלתול ומקושט במיוחד, בעל רגליים, קרניים וזקן, ואילו לציפור הפלאית נוספו נוצות מרהיבות וזנבה נישא באוויר. חפצי אמנות באותה

תקופה עוטרו גם במוטיבים בעלי משמעות רוחנית, כמו פרחי הלוטוס, או האייל השוכב ומסתכל בירח (djeiran) – סמל לתודעה הקופצנית בדרך כלל, השרויה בשוויון נפש ומבטה נישא אל התודעה השלמה, המוארת. היו גם מקורות השפעה מגוונים: מקורו של הלוטוס במסורות הודיות קדומות, שיי מוש במסגרות לעיטור בא מהעולם המוסלמי, והיו גם אריות מכונפים וגריפונים, שהגיעו מאיראן.

מטבע הדברים גרר הכיבוש המונגולי של סין את דחיקתה של האליטה הסינית מהמשרות הגבוהות באימפריה. רבים מאותם משכילים, לשעבר אנשי ממשל, היו אמנים, ועתה פנו לציור והביאו לאחד המפנים החשובים בתולדות האמנות הסינית. הם החלו לצייר ציורים קטנים, אישיים, מופשטים למדי, קרובים בסגנונם לכתב הסיני. מטרתם לא היתה לתאר את הטבע כמו שהוא אלא להשתמש בציור כאמצעי לביטוי עצמי, ואמנות הציור שימשה לביטוי אנטי־ממסדי, מחאה מעודנת של הסינים נגד כובשיהם.

כך, במעשיהם ובהתנגדות שעוררו, שינו המונגולים את האמנות והאומנות בסין. הסגנון שנוצר מההשפעות הרבות שחדרו בעקבותיהם למדינה הוא הסגנון הלאומי, שבמידה רבה נחשב היום לאמנות הסינית המסורתית.

נתיבי הסחר מתרוקנים

רוח עזה וקרה נושבת בראש הגבעה שבלב הערב, בות, הגבעה שעליה עומד חרש אחד משני צבי האבן הגדולים – שרידים יחידים מקראקורום, בירתו המפורסמת של ג'ינגיס חאן ויורשיו. הצב משקיף על עמק אורחון (Orkhon), הרחב, לב לבה של מונגוליה, ועל הערבות השחונות שבהן כה דל המזון. כיצד הרגישו המונגולים כשקובלאי חאן, השליט הבלתי מעורער של הערבה, זנח אותה ועקר דרומה, אל המקום שבו גם נפטר, כנראה מעודף משקל וכולסטרול, בשנת 1294? בלב האבן שלו נוצר הצב ימי זוהר ועדנה, אבל גם את דלות הקיום של המונגולים מאז. כיצד חלפו עברו להם אותם ימי רווחה, אני תוהה.

לא רק קראקורום נחרבה. גם מדא־דו, בירתו של קובלאי חאן בסין, לא נותר זכר. האחראים להחרבתן של שתי הערים הם קיסרי שושלת מינג, שכבשו את סין מידי המונגולים. בשנת 1368 הניס ז'ו יואנז'ן, מייסד שושלת מינג, את השליט המונגולי האחרון בחזרה אל הערבות, ואז יצא בעקבותיו כדי להחריב את קראקורום ולהכחיד את זכר שושלת הברברים ששלטו בסין.

יורשו של ז'ו יואנז'ן, הקיסר יונג־לָה, העתיק את בירתו למקומה של דא־דו כדי ליצור קו הגנה נגד כוחותיו המתקרבים של טימור לנג, אבי האומה

ג'ק קישוט מג מקדש יונג־לגונג (Yong-legong) הטאואיסטי שנבנה בתקופת שושלת יואן. הדרקון, סמל הכוח הסיני, היה פתלתול ומקושט במיוחד בגרסה המונגולית → אחד משני צבי האבן הגדולים – שרידים יחידים מקראקורום, בירתו המפורסמת של ג'ינגיס חאן צילום: יותם יעקבסון

↑ "סוס אצילי", ציור דיו של גונג קאי. "מאז שהתקבצו העננים והערפל סביב המעבר השמימי, ריקות האורות המלכותיות של השושלת הקודמת", כתב האמן בהקדשה המצורפת לציור. זהו ביטוי להפרדה שנוצרה בעיני האליטה הסינית בין עברה של סין לתקופה המונגולית, שבה הם הורחקו ממשרות ציבוריות → משי ארוג בחוטי זהב מתקופת שושלת יואן. צמד האריות המכונפים הוא מוטיב ממזרח איראן, ואילו דוגמאות העננים על הכנפיים והגפנים ברקע הן סיניות

צ מנדלה קוסמית ארוגה על שטיח משי - מוטיב הודי. הציורים המקיפים את הריבוע במרכז מייצגים את ארבע היבשות שבמיתולוגיה ההודית, אך הם מצוירים על פי המסורות של ציורי הנוף הסיניים, עם הרים ובתים קטנים

ייתם יעקבסון - מורה דרך בארץ ולאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה. כותב ומצלם, מרצה ומלמד yotam.jac@gmail.com

האוזבקית, שטען לקשר משפחתי לג'ינגיס חאן. כדי להוכיח את זכותו הלגיטימית לשלוט בשם שמים העביר יונג'לה אלפי בתי אב לעירו החדשה והחל במפעלי בנייה גרנדיוזיים, בהם הקמת העיר האסור רה ומקדש השמים ושיפוץ החומה הגדולה. זה היה עוד צעד במחיקת זיכרון השליטה המונגולית בסין ובשיקום הגאווה הלאומית הסינית.

הקיסר ז'ו גאוצ'י, שעלה לשלטון תחת יונג'לה בשנת 1424, עשה צעד נוסף במחיקת המורשת של קובלאי חאן, ונקט מדיניות של הסתגרות מוחלטת מהעולם. "יופסקו כל מסעות אניות המסחר", ציווה בטקס מינויו. "משמר קטן ילווה בדרכם צירים זרים המבקשים לשוב לארצותיהם. עובדי מדינה הנמצאים אים היום בארצות אחרות בשליחות מצווים לחזור לאלתר לעיר הבירה. יופסקו מיד בנייתן של אניות האוצר ועבודות תיקון ושיפוץ של אניות אוצר". נתיבי סחר ששקקו חיים בתקופת שלטונו של קובלאי חאן ואפשרו הפריה תרבותית שלא היתה כמותה במרחב האסייתי, נסגרו, ואיש כמעט לא עבר בהם עוד.

הזיכרון ההיסטורי בסין על אודות שושלת יואן היה נתון לשינויים הפוליטיים במדינה. לאחר שבי-משך רוב תקופת שלטונה של שושלת מינג הוצגו קיסרי שושלת יואן כמי שחטאו ואיבדו את זכותם לשלוט, כשהשתלטו על סין המנצ'ורים, עם נודד אחר, הם הציגו את עצמם כממשיכי מורשתם של המונגולים.

דמותו של קובלאי חאן ידעה תהפוכות רבות גם בסין המודרנית. בימי מהפכת התרבות של מאו דזה דונג באמצע המאה ה-20 נאסר להעלות את זכרו. ואולם עם תחילת הרפורמות בשנת 1977, כשהסינים ניסו לחזק את הקשר של בני המיעוטים שבסין למדינה, הוצגה ההיסטוריה המונגולית כחלק מהותי מההיסטוריה של סין, ומעמדו של קובלאי חאן, כמו זה של אבותיו, שפר מאוד. עד היום זוכים המונגולים בסין ליחס מועדף, וההיסטוריה שלהם זוכה להכרה, אבל נראה כי הדבר נובע יותר מהחשש של סין שמא מונגוליה תפנה לרוסיה, שכנתה מצפון, ופחות מכבוד של ממש לדמותו של הקיסר המונגולי שכבש את ארצם. ©

הידעתם? במירוץ הגרנד פרי הראשון שנערך בשנת 1901 המהירות הממוצעת של המכונית הזוכה הייתה 73.6 קמ"ש בלבד

קוראי מגזין **הנהיגה** יודעים שמהירות היא דבר יחסי

רוצים לדעת עוד על מסיני **הנהיגה**? הציצו בעמוד הבית - עמ' 6

